

فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۶، شماره پیاپی ۲۳، پاییز ۱۳۹۵

شاپای چاپی: ۶۷۳۵-۲۲۵۱ - شاپای الکترونیکی: ۷۰۵۱-۲۴۲۳

<http://jzpm.miau.ac.ir>

تحلیل ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی کشور یمن در تحولات سریع نظام بین‌الملل (پیچ تاریخی)

رضا جهان‌تیغ: دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
عبدالرضا فرجی‌راد^۱: دانشیار گروه جغرافیای سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
حبیب‌الله سیاری: دانشیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران
رحیم سرور: استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

دریافت: ۱۳۹۴/۸/۱۴ صص ۲۴۸-۲۳۷ پذیرش: ۱۳۹۵/۱/۲۰

چکیده

تحولات سریع نظام بین‌الملل (پیچ تاریخی) در منطقه جنوب غرب آسیا با رشد بیداری اسلامی، فرصت‌ها و تهدیداتی را برای کشور-های منطقه به وجود آورده است. از این رو نظام سلطه در پهنه جغرافیایی منطقه به منظور حفظ هژمونی خود جنگ‌های نیابتی را هدایت می‌نماید که زمینه‌های رقابت‌های منطقه‌ای را به وجود آورده است. در این مقاله با توجه به موقعیت خاص ژئوپلیتیکی کشور یمن که در طول تاریخ معاصر دچار تغییر و تحول شده است؛ ساختار سیاسی، ظرفیت‌های ژئواستراتژیکی، ژئوکالچر و ژئواکونومیکی در این تغییر و تحولات نقش اساسی را ایفا کرده‌اند. که با توجه به اهمیت این عوامل در این پژوهش به بررسی علمی نقش عوامل تاثیرگذار فوق پرداخته شده است. بررسی‌ها و تجزیه و تحلیل‌های به عمل آمده از پرسشنامه‌های اساتید و خبرگان جغرافیای سیاسی نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ظرفیت‌های بالقوه عوامل مهم و تاثیرگذار کشور یمن در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی، به ترتیب اولویت عبارتند از: موقعیت ژئواستراتژیک تنگه باب‌المندب و روند استحکام بخشی بر ساخت درونی نظام سیاسی و اجتماعی یمن که امید است در سایه عوامل ژئوکالچر و عوامل مذهبی و انسانی این کشور حاصل شود و همین پتانسیل‌ها در موقعیت پیچ تاریخی کنونی (گذار) زمینه‌های رقابت‌های منطقه‌ای را به وجود آورده است.

واژه‌های کلیدی: یمن، پیچ تاریخی، ژئوپلیتیک، موقعیت ژئواستراتژیک، ژئواکونومیک، ژئوکالچر.

^۱ . نویسنده مسئول: a.farajirad@yahoo.com ، ۰۹۱۲۳۲۷۰۸۱۹

بیان مسأله:

کشور یمن به خاطر تسلط بر قسمت شمالی و شمال غربی تنگه باب‌المندب از اهمیت استراتژیک برخوردار بوده و به همین دلیل در این مقاله به ظرفیت های ژئوپلیتیکی کشور یمن پرداخته می‌شود. کشور ایران با قرار گرفتن در جنوب غربی آسیا به دلیل دارا بودن ظرفیت‌های ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و ژئواستراتژی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد، و با توجه به ظرفیت بالای سواحل مکران و با تکیه بر تحولات نظام بین‌الملل می‌توان اذعان نمود که با برنامه‌ریزی اصولی در این منطقه (گنچ فراموش شده) می‌توان قدرت ملی و قدرت ژئوپلیتیکی و ارتقاء جایگاه فراملی جمهوری اسلامی، ایران در دریای عمان و خلیج فارس و تقلیل زمینه‌های تهدید حوزه پیرامونی و تبدیل آنها به فرصت را افزایش داد که در این راستا شناخت ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک و ژئواستراتژیکی و ژئوکالچر که کشورهای پیرامونی، در تبیین کدهای ژئوپلیتیکی کشور جمهوری اسلامی ایران دارای اهمیت می‌باشد.

اکنون که متأثر از انقلاب اسلامی، وزن ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران به شکل قابل توجهی دستخوش تغییرات اساسی شده و رشد تصاعدی آن منزلت و منطقه‌ای و جهانی ویژه‌ای برای کشور به ارمغان آورده است. نظر به اینکه تمهید راهبردهای متوازن و صحیح مستلزم شناخت محیط پیرامونی با تاکید بر مناطق حساس با ظرفیت‌های کلیدی در جریانات ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی جهانی است، لذا تحلیل ظرفیت‌های مهم کشور دیرپای یمن با موقعیت منحصر به فرد منطقه‌ای و بین‌المللی برای تدوین راهبردهای ج.ا.ایران حائز اهمیت است و بدون نگاهی دقیق به جایگاه این کشور امکان بهره‌گیری از ظرفیت های آن نیز میسر نمی‌شود. این مقاله در صدد پاسخ به این پرسش است که کشور یمن با توجه موقعیت جغرافیایی در منطقه جنوب غرب آسیا از چه ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی در تحولات سریع نظام بین‌الملل یا به تعبیری پیچ تاریخی برخوردار است؟ که مورد توجه نظام سلطه برای حفظ هژمونی خود در منطقه جنوب غرب آسیا می‌باشد. تحقیق پیش رو بدنبال شناسایی عوامل و شاخص‌های اصلی (ژئوپلیتیکی، ژئواستراتژیک، ژئواکونومیک، ژئوکالچر) است که باعث شده تا یمن با توجه به این عوامل بتواند به عنوان یک کنشگر فعال در صحنه بین‌الملل در هندسه جهانی قدرت نقش ایفا کند و بتواند در پیچ تاریخی به عنوان یک بازیگر فعال اثرگذار باشد.

تحقق منویات رهبر معظم انقلاب اسلامی در خصوص اجرایی‌سازی یک راهبرد و تبدیل تهدیدات به فرصت در تحولات بین‌الملل (پیچ تاریخی بزرگ) با توجه به ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک و ژئواستراتژیکی سواحل مکران (گنچ فراموش شده) از جمله ضرورت‌های انجام این تحقیق است. شناخت ظرفیت های ژئوپلیتیکی کشور یمن باعث توسعه امنیت پایدار در روابط ج.ا.ایران می‌شود و بی‌توجهی به ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی باعث غافلگیری نظام در توسعه روابط راهبردی با کشور یمن می‌گردد. پرسش اصلی تحقیق این است که یمن از چه ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی در شرایط فعلی تحولات نظام بین‌الملل (پیچ تاریخی) برخوردار می‌باشد؟ بدین منظور اهداف تحقیق بدین صورت مطرح می‌شود:

- تبیین ظرفیت های ژئوپلیتیکی کشور یمن در تحولات سریع نظام بین‌الملل (پیچ تاریخی)
- تبیین کدهای ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران در منطقه جنوب غرب آسیا

بنابراین پژوهشگران بر این باور هستند تا برپایه یک پژوهش علمی - تحلیلی ظرفیت‌های ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک و ژئوکالچر کشور یمن را در روند تحولات فعلی نظام بین‌الملل در منطقه به تصویر بکشند.

پیشینه نظری تحقیق:

در زمینه ظرفیت‌های یمن و نقش آن در تحولات سریع نظام بین‌الملل (پیچ تاریخی) مقالات خارجی و داخلی توسط پژوهشگران در این حوزه صورت گرفته است که نمونه‌های آنها به شرح زیر می‌باشد.

ردیف	عنوان	نویسنده	منبع
۱	چرا ده کشور در حال حمله به یمن هستند؟	Jeremy Shapiro	Brookings.edu
نتایج پژوهش: جنگ یمن ریشه در موقعیت جغرافیایی آن دارد، همسایگی یمن با عربستان باعث شده هرگونه دخالت ایران و اعمال نفوذ به عنوان رقیب ایدئولوژیک عربستان برای عربستان نگران کننده است که گروهی با حمایت ایران کنترل یمن را در دست بگیرند.			
۲	چطور یمن به خط مقدم جنگی وسیع در خاورمیانه تبدیل شده است	Mohamad Bazzi	Blogs.reuters.com
نتایج پژوهش: دخالت عربستان و متحدانش در یمن بر ضد حوثی‌ها برای بازگرداندن منصور هادی به قدرت می باشد به طوریکه تمایلات حوثی‌ها بر ایران به تشدید این درگیری‌ها دامن زده است.			
۳	دگرگونی جایگاه منطقه ای یمن (امکانات و چالش‌ها)	حسین صادقی حسن احمدیان	فصلنامه راهبردی، سال نوزدهم، شماره ۵۶، پاییز ۸۹، صفحه ۲۷۰-۲۵۳
۴	سیاست گذاری راهبردی در مدیریت بحران امنیتی یمن	عباس مصطفی نژاد	فصلنامه علمی پژوهشی سیاست جهانی، دوره چهارم، شماره سوم، پاییز ۹۴
نتایج پژوهش: واقعیت‌های راهبردی بیانگر آن است که آمریکا و رژیم صهیونیستی به عنوان دو بازیگر جهانی و نیروی منطقه‌ای در روند شکل گیری بحران یمن و تشدید مرحله‌ی آن نقش بیشتری نسبت به بازیگران منطقه‌ای دارد. همچنین اگر ایران در فضای منطقه‌ای با نشانه‌هایی از افزایش تعرض روبرو شود در آن شرایط زمینه فرسایش قدرت منطقه‌ای ایران به وجود خواهد آمد.			
۵	نظریه پیچ تاریخی و نقش یابی مقاومت در ساختار نظام بین المللی	فصلنامه مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، شماره ۲، ۱۳۹۴	

پیچ تاریخی: تضعیف دامنه قدرت و کاهش حوزه نفوذ قدرت‌های جهانی، شکل‌گیری، رشد و نمو جنبش‌های مقابله‌جویانه، ظهور نظریه‌های انتقادی در برابر سیطره‌جویی قدرت‌های هژمون و در نهایت بازتعریف هویت‌های جدید بر مبنای ادبیات مقاومت؛ از جمله مختصاتی است که در دستگاه مختصات هندسه ژئوپلیتیک جدید بروز خواهد نمود (Motaghi, 2014: 41). در این نظریه، ساختار قدرت درهم شکسته شده و در هر سطحی، جبهه‌ای تشکیل خواهد شد که مبتنی بر مقاومت و نفی زور استوار است و به عنوان چالش اصلی در برابر نظام قدرت شناخته می‌شود به طوریکه همواره به دنبال پاسخ‌خواهی از قدرت‌های رسمی است. جابجایی شگرف و ناگهانی مرکز ثقل قدرت از غرب به شرق، بیداری پویای سیاسی مردم در سراسر دنیا و وخیم شدن عملکرد آمریکا در داخل و خارج از کشور. این بحران چالش‌های جدی و دراز مدت، نه فقط برای آمریکا و منافع آن، بلکه برای بقای بعضی دولت‌ها و کشورهایی که در معرض خطر هستند (Berjenski, 2013: 14).

روش تحقیق:

این مقاله به لحاظ ماهیت و روش در زمره تحقیقات کاربردی است. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها، پیمایشی و ابزار سنجش و گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای در مقیاس لیکرت (مقیاس ترتیبی) است. این مقیاس پایایی بالایی دارد. نمره قیاس شامل اندازه شدت نگرش ابراز شده در تمام گویه‌هاست. از آنجا که پرسشنامه توسط پژوهشگران تهیه شده است، برای سنجش روایی و پایایی آن، ابتدا در بین ۲۰ نفر، به عنوان پیش‌آزمون توزیع شده و مورد ارزیابی قرار گرفت. پس از تأیید نهایی و حذف گویه‌های نامتجانس، در نهایت پرسشنامه نهایی (با ۱۲ گویه) بین جامعه نمونه‌ها توزیع گردید. جامعه آماری تحقیق؛ متشکل از استادان، متخصصین و کارشناسان راهبردی مسائل جنوب‌غربی آسیا است که ساکن شهر تهران می‌باشند. تعداد این کارشناسان حدود ۶۰ نفر برآورد گردیده است. نمونه آماری؛ طبق الگوی کوکران با سطح خطای ۵٪ حدود ۴۶ نفر گردید، اما برای اطمینان بیشتر نسبت به پاسخگویی، ۶۰ پرسشنامه بین همه اعضاء جامعه آماری توزیع شد و در نهایت ۵۶ نفر مورد ارزیابی قرار گرفت که این میزان، بالاتر از حجم نمونه‌ی احتمالی الگوی کوکران و تمام شمار بوده است. داده‌ها در محیط نرم-

افزار SPSS وارد و با استفاده از روش های آماری توصیفی (میانگین، درصد میانگین، فراوانی و ...) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

شناخت منطقه مورد مطالعه:

جغرافیای سیاسی یمن: جمهوری یمن؛ کشوری با وسعت 527,968 کیلومتر مربع است؛ که در جنوب غرب آسیا و در جنوب شبه جزیره عربستان واقع است و بالغ بر ۲۶ میلیون و ۲۰۰ هزار نفر جمعیت دارد (۲۰۱۵ *worldbank.org*). از جمله عوامل ژئواستراتژیک یمن، موقعیت جغرافیایی آن است به طوری که از شمال به عربستان سعودی، از جنوب به اقیانوس هند، از غرب به دریای سرخ و از شرق به عمان و دریای عرب منتهی می شود لذا دارای دو ساحل غربی و جنوبی در کرانه دریای سرخ و دریای عرب است و بر بیش از ۲۰۰ جزیره حاکمیت و مالکیت دارد که مهمترین آن جزیره سقطره در دریای عرب است. حداقل میان دریای سرخ و دریای عرب توسط تنگه باب المندب به یکدیگر متصل شده که مکمل استراتژیک کانال سوئز محسوب می شود و با گذر از خلیج عدن در دریای عرب، امکان دسترسی به آب های اقیانوس هند فراهم می شود. اهمیت این تنگه از آن جهت است که دسترسی کشورهای اردن، یمن، اتیوپی، سودان، سومالی، جیبوتی و اریتره به آب های آزاد تنها از طریق این تنگه امکان پذیر است. از جمله ابعاد ژئواکونومی یمن، حجم ذخایر انرژی اثبات شده و میزان صادرات آن است که بنا به گزارش سازمان اطلاعات انرژی آمریکا روزانه بالغ بر ۳,۸ میلیون بشکه نفت خام از این تنگه به سوی آمریکا، اروپا و شرق آسیا منتقل می شود (Ryne, 2015). به گزارش *Factbook (CIA world Factbook)* حجم ذخایر ثابت شده نفت یمن در سال ۲۰۱۳ میلادی بالغ بر ۳ میلیارد بشکه تخمین زده شده (indexmundi.com, 2013) که روزانه ظرفیت صادرات ۱۲۴ هزار بشکه نفت را در سال ۲۰۱۳ داشته است. این در حالیست که در سال ۲۰۰۵، ظرفیت صادرات نفت یمن بالغ بر ۳۵۰ هزار بشکه نفت خام بوده است (www.eia.gov, 2014) (www.eia.gov, 2014). اکثر حجم اعظم میادین نفتی یمن در مناطق مرکزی یمن واقع است که از طریق خطلوله سواحل بنادر نفتی یمن منتقل می شود که بندر رأس عیسی در کرانه ساحلی دریای سرخ بنادر مسیلا، بلحاف و بیرعلی در کرانه دریای عرب، چهار بندر اصلی انتقال ذخایر انرژی یمن محسوب می شوند. (همان).

شکل ۱- نقشه میادین نفت و خطوط انتقال انرژی یمن (eia.gov, 2014)

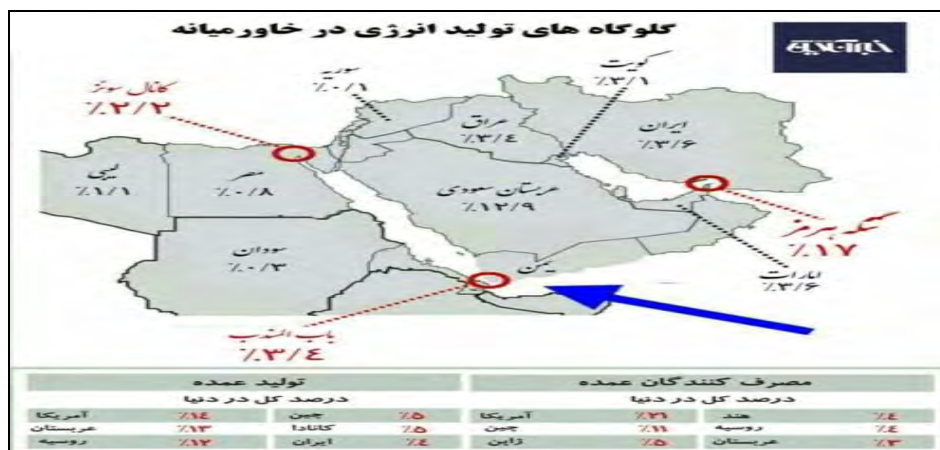
از ابعاد وجوه اصلی ژئوکالچر یمن، بافت و ترکیب مذهبی و جمعیتی آن است. ترکیب جمعیتی یمن، دو طیفی است به نحوی که بالغ بر ۵۳ درصد مردم این منطقه، اهل تسنن و شافعی مذهب هستند و ۴۵ درصد از جمعیت این کشور را شیعیان تشکیل می دهند. اکثر شیعیان یمنی، از شاخه زیدی هستند و جمعیت معدودی از آنان شیعیان دوازده امامی و اسماعیلیه می باشند (Sadeghi, 2007).

این کشور در سال ۱۹۶۷ میلادی به دو کشور شمالی به مرکزیت صنعا و جنوبی به مرکزیت عدن تجزیه شد اما نهایتاً پس از گذشت ۲۳ سال، مجدداً با یکدیگر متحد شدند و جمهوری یمن شکل گرفت. مهمترین جنبش مردمی یمن، جنبش و

سازمانی سیاسی حوثی است که از سال ۱۹۹۰ میلادی و پس از استقلال دو یمن در استان صعده ابراز وجود کرد و به طور رسمی نزدیک به هجده هزار نفر از شیعیان یمنی عضو این جنبش شدند. جنبش حوثی‌ها بنا به شرایط خاص جغرافیایی مذهبی یمن، از پایستگی و همبستگی ویژه‌ای برخوردار است که از جمله دلایل آن می‌توان به دو عامل اشاره کرد. اولین عامل، نزدیکی و قرابت فکری و مسلکی مردم یمن با یکدیگر و زندگی مسالمت‌آمیز پیروان مذهب شافعی و زیدیه در این کشور و دومین عامل اندیشه سیاسی حاکم بر جماعت حوثی‌های یمن است که از بدو تأسیس مؤسسه زیدیه توسط امام زید شکل‌بندی شد و مسائل مربوط به حکومت و حکمفرمایی نظیر اندیشه خلافت، امامت، اهل بیت، جانشینی، احتساب، صحابه خاص و ... را به طور مشخص بیان نمود (hawzah.net, 1388). هویت این جنبش ناشی از مرام و مسلک استکبارستیزی و صهیونیسم-ستیزی آن است به طوریکه تلاش نموده تا این هویت را در قالب شعارهای ملی- مذهبی الله‌اکبر، الموت لأمریکا؛ الموت لإسرائيل، ألعنه علی یهود و النصر للإسلام، بیان نماید (SeyedAfghahi, 2014).

موقعیت اقتصادی و راهبردی تنگه باب‌المنذب:

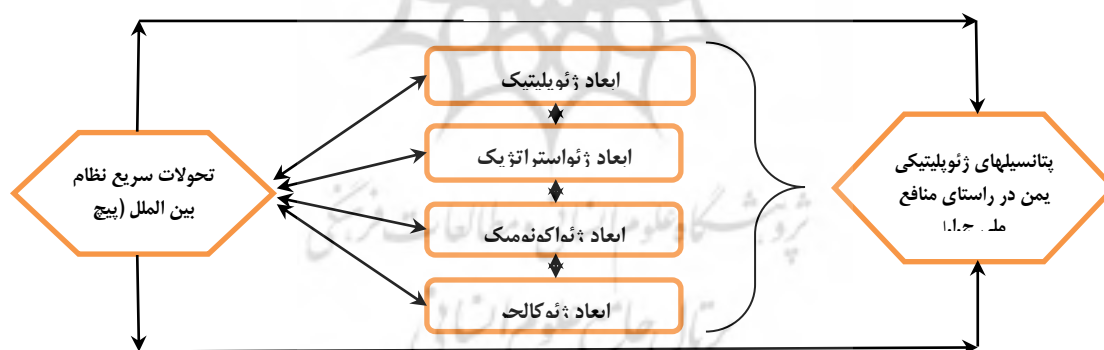
تنگه باب‌المنذب گذرگاه آبی در قسمت جنوبی دریای سرخ است که آن را به اقیانوس هند متصل می‌کند. این تنگه از جهت اینکه شاهراه ارتباطی بین مدیترانه و اقیانوس هند است، از لحاظ کشتیرانی بین‌المللی اهمیت اقتصادی زیادی دارد. از لحاظ اهمیت و نقش این تنگه در امور جهان، باید آن را در حوزه اقیانوس هند و دریای سرخ مورد بررسی قرار داد. مادامی که کانال سوئز باز است، این تنگه تأمین‌کننده کوتاه‌ترین مسیر برای نفت‌کش‌ها و سایر کشتی‌ها جهت حرکت از اقیانوس هند به سمت اروپا قرار می‌گیرد. کشورهای پیرامون دریای سرخ، منافع بسیاری در باب‌المنذب دارند. کشورهایی نظیر اردن، یمن، ایتوپی، سودان، سومالی، جیبوتی و اریتره، جز از طریق کانال سوئز و دریای سرخ، هیچ دسترسی به آب‌های آزاد و اقیانوس‌ها ندارند. جده، ینبوع، موگادیشو و اسمره بندرهای عمده تجاری واقع در جوار دریای سرخ هستند. مصر علاقه‌مند است که با حمل بیشترین بار نفتی ممکن، از طریق آبراه سوئز، درآمد کانال را به حداکثر برساند و همچنین رژیم اشغالگر قدس مایل به حفظ دسترسی به بندر ایلات (مرشوش) در کنار خلیج عقبه است. در بررسی اقتصادی و راهبردی، تنگه باب‌المنذب را باید در جایگاه یکی از مهم‌ترین مسیرهای کشتیرانی دنیا قرار داد، زیرا این تنگه در مسیر اصلی کشتیرانی بین تولیدکنندگان نفت حوزه خلیج فارس و مصرف‌کنندگان اروپای شرقی قرار دارد. تمامی کشتی‌های حامل نفت از خلیج فارس به سمت دریای مدیترانه، در مسیر خود قبل از رسیدن به کانال سوئز بایستی از تنگه باب‌المنذب عبور کنند (Sayari and Khanzadi, 2012: 44). یمن به علت تسلط بر قسمت شمالی و شمال غربی آبراه تنگه باب‌المنذب و نیز نزدیک به شاخ آفریقا، از اهمیت استراتژیک برخوردار است. باب‌المنذب یکی از آبراه‌های حیاتی شرق و غرب است که اقیانوس هند را به دریای سرخ و مدیترانه متصل می‌کند. بندر عدن نزدیک‌ترین منطقه استراتژیک یمن به باب‌المنذب است. هر نیروی نظامی که بر این منطقه مسلط شود، می‌تواند بر شاخ آفریقا و دریای سرخ استیلا یابد و حتی با بستن تنگه باب‌المنذب، کانال سوئز را بدون استفاده کند. با این توصیف، موقعیت استراتژیک یمن سبب جلب توجه قدرت‌های توسعه‌طلب مانند امپراتوری عثمانی، بریتانیا، عربستان سعودی، شوروی سابق و آمریکا به این کشور گردید و این رقابت موجب تجزیه کشور یمن در بستر تاریخ شد. نقشه اصلی‌ترین گلوگاه‌های نفتی خاورمیانه و بلکه جهان به همراه میزان تولید و صدور نفت از این کشورها و گذرگاه‌ها به سایر نقاط جهان است.

شکل ۲- نقشه گلوگاه ها (منبع: <http://www.shahrekhabar.com>)

چارچوب نظری و مدل مفهومی:

بر اساس مطالعات متون و ادبیات نظری تحقیق، مهمترین ابعاد و مؤلفه های تأثیر گذار بر تدوین راهبردهای تأمین کننده منافع ملی ج. ا. ا. از پتانسیلهای بالقوه کشور یمن در تحولات سریع نظام بین الملل (پیچ تاریخی) عبارتند از: ۱- ابعاد ژئوپلیتیک مشتمل بر مؤلفه های: عوامل انسانی، عوامل طبیعی، عوامل سیاست داخلی، و عوامل سیاست خارجی؛ ۲- ابعاد ژئواستراتژیک مشتمل بر مؤلفه های: تنگه باب المندب، خلیج عدن؛ ۳- ابعاد ژئواکونومیک مشتمل بر مؤلفه های: تولید ناخالص ملی، معادن و ذخایر زیرزمینی؛ ۴- ابعاد ژئوکالچر مشتمل بر مؤلفه های: عوامل قومی- قبیله ای، عوامل مذهبی، عوامل نژادی. بنظر می رسد سنجش ابعاد و مؤلفه های مربوطه، می تواند نقش و اهمیت و هر مؤلفه ها را تعیین و اولویت آنها را در تدوین استراتژیهای محتمل را روشن نماید. بر اساس چارچوب مذکور، مدل نظری ذیل برای ارتباط متغیرها، ابعاد و مؤلفه ها ارائه می گردد:

شکل شماره ۱: مدل مفهومی تحقیق

بر اساس داده های به دست آمده رشته تحصیلی اکثریت پرسش شوندگان دکتری می باشد و رشته اکثریت آنها نیز جغرافیای سیاسی است. (جدول شماره ۱).

جدول ۱- یافته های توصیفی پاسخ دهندگان

ردیف	مدرک تحصیلی	تعداد	رشته تحصیلی	تعداد
۱	دکتر	۲۲	جغرافیای سیاسی	۲۱
۲	دانشجوی دکتر	۲۰	مطالعات منطقه ای	۱۲
۳	فوق لیسانس	۱۴	روابط بین الملل	۹
۴	جمع کل	۵۶	علوم سیاسی	۸
			مدیریت استراتژیک	۶
			جمع کل	۵۶

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۴.

آمارهای استنباطی بر اساس آزمون‌های طیف گیلرت:

در این بخش، عوامل مؤثری که ظرفیت تأثیرگذاری بر فرایند تغییر هندسه قدرت را دارند، گردآوری گردید. براساس آزمون‌های طیف گیلرت شیوه طیف‌بندی در جدول زیر آمده است.

جدول ۲- شیوه‌های طیف‌بندی عوامل اثرگذار بر آن

تمام عواملی که مجموع امتیاز آنها بین ۱۶۰ تا ۲۰۰ امتیاز می‌شود؛ شامل عوامل با قدرت تأثیرگذاری خیلی بالا	طیف ۱
تمام عواملی که مجموع امتیاز آنها بین ۱۲۰ تا ۱۵۹ امتیاز می‌شود؛ شامل عوامل با قدرت تأثیرگذاری بالا	طیف ۲
تمام عواملی که مجموع امتیاز آنها بین ۸۰ تا ۱۱۹ امتیاز می‌شود؛ شامل عوامل با قدرت تأثیرگذاری متوسط	طیف ۳
تمام عواملی که مجموع امتیاز آنها بین ۴۱ تا ۷۹ امتیاز می‌شود؛ شامل عوامل با قدرت تأثیرگذاری کم	طیف ۴
تمام عواملی که مجموع امتیاز آنها بین مساوی یا کمتر از ۴۰ امتیاز می‌شود؛ شامل عوامل با قدرت تأثیرگذاری خیلی کم	طیف ۵

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

توضیح مربوط به چگونگی محاسبه و سنجش در طیف‌ها:

طیف ۱: عوامل تأثیرگذار با قدرت خیلی زیاد: در این طیف، مجموعه عواملی قرار گرفته‌اند که دارای تأثیرگذاری خیلی زیاد هستند. امتیازدهی مبتنی بر ضرب مجموع نفرات (۵۸ نفر) در میانگین گزینه زیاد (۴ امتیاز) به دست آمده است. تمامی گزینه‌هایی که ۱۶۰ امتیاز و بیشتر کسب کرده‌اند در این طیف قرار می‌گیرند.

طیف ۲: عوامل تأثیرگذار با قدرت زیاد: در این طیف مجموعه عواملی قرار گرفتند که دارای تأثیرگذاری زیاد هستند. چنانچه مجموعه نفرات (۵۸ نفر) در میانگین گزینه متوسط (۳ امتیاز) ضرب شوند، تمامی گزینه‌هایی که ۱۲۰ امتیاز و بیشتر کسب کرده‌اند در این طیف قرار می‌گیرند (تا ۱۵۹ امتیاز).

طیف ۳: عوامل تأثیرگذار با قدرت متوسط: در این طیف، مجموعه عواملی قرار گرفتند که دارای تأثیرگذاری متوسطی هستند. اگر مجموعه نفرات (۵۸ نفر) در میانگین گزینه کم (۲ امتیاز) ضرب شوند، تمامی گزینه‌هایی که ۸۰ امتیاز و بیشتر کسب کرده‌اند در این طیف قرار می‌گیرند (تا ۱۱۹ امتیاز).

طیف ۴: عوامل تأثیرگذاری با قدرت کم: در این طیف مجموعه عواملی قرار گرفته‌اند که دارای تأثیرگذاری کم هستند. چنانچه مجموعه نفرات ۵۸ نفر در میانگین گزینه خیلی کم (۱ امتیاز) ضرب شوند، تمامی گزینه‌هایی که ۴۱ امتیاز و بیشتر کسب کرده‌اند در این طیف قرار می‌گیرد (تا ۷۹ امتیاز).

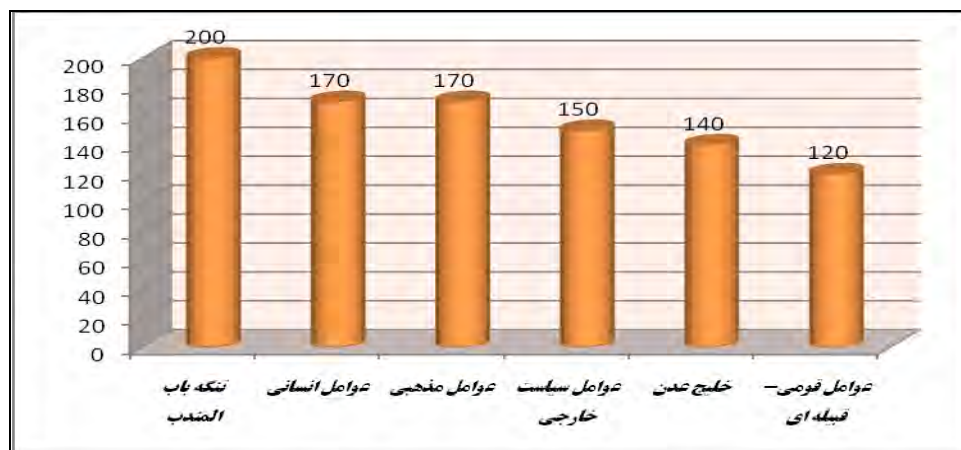
طیف ۵: عوامل تأثیرگذار با قدرت خیلی کم: در این طیف مجموعه عواملی قرار گرفته‌اند که از لحاظ تأثیرگذاری بی‌اثر شناخته شده‌اند. به عبارتی، در این طیف مجموعه متغیرهایی قرار دارند که ۴۰ امتیاز کسب نموده‌اند. البته باید توجه داشت که کمترین امتیاز کسب شده توسط یک متغیر مساوی ۴۰ امتیاز است اما از آنجا که ممکن بود برخی پرسش دهندگان به گزینه‌ای پاسخ نداده باشند در تجزیه و تحلیل آماری، آن گزینه صفر در نظر گرفته می‌شود. البته در تمامی پرسشنامه‌ها چنین گزینه‌ای به وجود نیامده و در یک مورد بی‌پاسخ مانده بودند با مراجعه مجدد به پرسش شونده پاسخ همه پرسش‌ها دریافت گردید. گفتنی است که نحوه تأثیرگذاری طیف‌ها به گونه‌ایست که هر چه از طیف ۱ به سوی طیف‌های بالاتر حرکت شود از شدت و تأثیرگذاری طیف‌ها کاسته می‌شود. به گونه‌ای که طیف ۱ از قدرت تأثیرگذاری بیشتری نسبت به طیف ۲ و طیف ۲ از قدرت تأثیرگذاری بیشتری نسبت به طیف ۳ و در نهایت ضعیف‌ترین آنها طیف ۵ است.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها:

جدول ۳- نتایج حاصل از تحلیل پرسشنامه عوامل تاثیر گذار بر ظرفیت ژئوپلیتیکی کشور یمن

طیف	عوامل	امتیاز هر عامل	امتیاز کل طیف	درصد طیف به کل
طیف ۱	نقش تنگه باب‌المندب ۱. موقعیت ژئواستراتژیکی ۲. نقش ترانزیتی ۳. نقش گذرگاهی ۴. نقش کشورهای پیرامونی دریای سرخ	۲۰۰	۵۴۰	۳۷,۷٪
	عوامل انسانی ۱. ترکیب جمعیتی ۲. تراکم جمعیت ۳. وضعیت اقتصادی	۱۷۰		
	نقش عوامل مذهبی ۱. ساختار مذهبی ۲. همبستگی مذهبی ۳. تعارض مذهبی ۴. پراکندگی مذاهب در سطح کشور	۱۷۰		
طیف ۲	نقش عوامل سیاست خارجی ۱. روابط با کشورهای پیرامونی ۲. روابط کشورهای منطقه ۳. روابط با کشورهای فرا منطقه‌ای ۴. تاثیر گذاری از بیداری اسلامی	۱۵۰	۴۱۰	۲۸,۶٪
	نقش خلیج عدن ۱. موقعیت استراتژیک عدن ۲. موقعیت اقتصادی بندر عدن	۱۴۰		
	نقش عوامل قومی و قبیله‌ای ۱. ساختار اقوام ۲. نقش قدرت نظام قبیله‌ای ۳. وفاداری مردم به قبایل	۱۲۰		
طیف ۳	نقش عوامل سیاست داخلی ۱. نحوه توزیع قدرت بین جناح‌های سیاسی ۲. نقش حوثی‌ها در حاکمیت ۳. مدلسازی حزب الله	۱۱۲	۲۱۶	۱۵,۱٪
	نقش عوامل طبیعی ۱. نقش ژئومولوژی کشور یمن	۱۰۴		
طیف ۴	نقش منابع و ذخایر نفت و گاز ۱. میزان ذخایر نفت و گاز ۲. میزان بهره برداری و صادرات	۷۲	۲۶۶	۱۸,۶٪
	نقش عوامل نژادی ۱. ساختار نژادی ۲. تمایلات نژادی به کشورهای منطقه	۷۰		
	نقش معادن و ذخایر زیرزمینی ۱. میزان ذخایر زیر زمینی ۲. توزیع معادن در سطح کشور ۳. میزان بهره برداری	۶۴		
	نقش تولید ناخالص ملی ۱. وضعیت اقتصادی ۲. رتبه اقتصادی یمن در ساختار اقتصادی جهان ۳. میزان تولید ناخالص ملی	۶۰		
طیف ۵	*****	۰	۰	۰
	میانگین	۱۱۹/۳۳	۲۸۶/۸۴	-
	جمع	۱۴۳۲		۱۰۰٪

ماخذ: استخراج و تحلیل نگارندگان از پرسشنامه های میدانی ۱۳۹۴.

نمودار ۳- عوامل تأثیر گذار

اولین عامل تأثیرگذار در این تقسیم‌بندی که به عنوان اثرگذارترین عامل از بین عوامل ۱۲گانه شناخته می‌شود، نقش استراتژیک و راهبردی تنگه باب‌المندب است که باعث شده تا یمن در صورت بازیگری درست و کنش و واکنش مناسب، بتواند از این عامل ژئواستراتژیکی، بهره بسیار مناسب برده و در هندسه قدرت منطقه‌ای و جهانی نقش ویژه‌ای ایفا کند. هرچند تنگه باب‌المندب؛ تنگه بین‌المللی است و حقوق بین‌المللی تنگه‌ها بر این تنگه حاکم است با این وجود همجواری کشور یمن با این تنگه؛ نقش ویژه‌ای به آن داده به نحویکه مدیریت سیاسی تنگه باب‌المندب بر عهده کشور یمن و کشورهای حوزه شاخ آفریقا است که در این میان، یمن از جایگاه برتر و ویژه‌ای نسبت به همسایگان جنوبی برخوردار است. کنترل و هدایت ناوگان انتقال نفت، از دریای سرخ به ویژه منابع نفتی عربستان که به سمت بازارهای شرق آسیا نظیر بازارهای چین، ژاپن، کره جنوبی، تایوان، هنگ‌کنگ و سنگاپور در جریان است و منتقل می‌شود، نیاز ویژه و مبرم به استفاده از این گذرگاه آبی برای عبور امن و سهل دارند و یمن، نقش ویژه‌ای در تأمین امنیت این منطقه دریایی ایفا می‌کند و به واسطه آن تأثیر ویژه‌ای بر صحنه ژئوپلیتیک منطقه ایفا می‌کند.

عامل دوم، عوامل انسانی کشور یمن است که از اهمیت بالایی برخوردار است. مردمان این کشور، که در طول تاریخ آنان را تنها گروه و فرقه عرب اصیل می‌خوانند، فاقد وضعیت اقتصادی مطلوب و مناسب هستند با اینحال همگی جزء افراد جنگجو، با اراده، مصمم هستند که برای رسیدن به اهدافشان از جان و دل مایه می‌گذارند. یکی از مهمترین ویژگی حاکم بر ساختار اجتماعی یمن، وفاداری مردم بر بیعتی است که با ولی و زعیم خود بسته‌اند و تا پای جان برای این بیعت ایستادگی می‌کنند. روحیه مقاومت و دلاوری مردم یمن در کنار سختی‌های ناشی از جبر جغرافیایی، نیرو توان ویژه‌ای به مردم این کشور داده که بتوانند در صحنه ژئوپلیتیک جهانی نقش ویژه‌ای بازی کنند.

عامل سوم، عامل مذهبی حاکم بر جغرافیای کشور یمن است که از اهمیت بالایی برخوردار است. نقش و تدبیر حسین بدرالدین حوثی بنیانگذار جریان حوثی‌های یمن، و مشی عبدالمالک حوثی در تبیین مواضع جنبش انصارالله و بسط مواضع جنبش حوثی‌ها در پیکره ملت یمن و همگرایی با اهل تسنن در یمن باعث شده تا با وجود اختلافات مذهبی، نه تنها از نقش حداقلی و بسیار کم‌رنگ در واگرایی میان اهل تسنن و اهل تشیع یمن برخوردار باشد و بلکه نقش بی‌بدیلی در همگرایی میان گروه‌ها و دسته‌جات مذهبی یمن ایفا نماید به نحویکه موجب همگرایی هرچه بیشتر قبایل سنی‌مذهب و زیدی‌های یمن را فراهم نموده و با ایجاد ائتلاف و همبستگی میان ارتش یمن، منجر به شکل‌گیری یکپارچگی ملی در ساخت جغرافیایی یمن شده است.

عامل چهارم، نقش عوامل سیاست خارجی است که تأثیر بسیار زیادی در بهبود روابط خارجی با کشورهای همسایه منطقه و فرا منطقه ای را دارد. سیاست خارجی (کشوری) تا حدودی متأثر از عوامل ژئوپلیتیک آن کشور می‌باشد. یمن به دلیل ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی تأثیر بسزایی در سیاست خارجی آن کشور با سایر کشورها دارد. سیاست خارجی یکی از عوامل ژئوپلیتیکی

دیگته کننده نوع روابط خارجی با سایر کشورها می باشد. علاوه بر عوامل ژئوپلیتیکی تحولات بیداری اسلامی یکی دیگر از عوامل تاثیر گزار بر سیاست خارجی است که در دهه اخیر کشور تحولات کشورهای منطقه متاثر از روندها و پیشتر انهای بیداری اسلامی می باشد.

عامل پنجم، نقش خلیج عدن است. بندر عدن به دلیل داشتن موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژی باعث رونق اقتصادی کشور یمن شده است. بیشترین تجارت اقتصادی کشور یمن از طریق خلیج عدن است و به همین دلیل در جنگ اخیر ائتلاف عربستان سعودی علیه یمن همواره این بندر مورد تعرض سعودی ها قرار می گیرد. بنابراین خلیج عدن به عنوان یک عامل ژئوپلیتیکی طبیعی نقش بسزایی در ژئوپلیتیک یمن دارد.

عامل ششم، نقش عوامل قومی و قبیله ای است. کشور یمن دارای طوایف و قبایل مختلف است. مردم یمن دارای علاقه زیادی به داشتن اسلحه می باشند به طوری که بعضا هر نفر ۲ قبضه اسلحه دارد. بنابراین تعداد اقوام و قبایل یکی از چالشهای اصلی یمن می باشد چنانچه حاکمیت موجود توان ایجاد وفاق و همگرایی در بین اقوام با دولت مرکزی را داشته باشند، وجود این اقوام و قبایل فرصت محسوب می گردد، اگر حاکمیت موجود توان بهره برداری از ظرفیت اقوام و قبایل را نداشته باشد و زمینه لازم جهت واگرایی آنها را به وجود آورده این ظرفیت به یک تهدید تبدیل می شود.

نتیجه گیری:

با توجه به بررسی های انجام شده و تحلیل پرسشنامه های نخبگان و صاحب نظران جغرافیای سیاسی، موقعیت ژئواکونومیک و راهبردی تنگه باب المندب بعلت قرار گرفتن در شاهراه ارتباطی بین دریای مدیترانه و اقیانوس هند و مسیر تبادل بازرگانی بین کشورهای حاشیه دریای سرخ و کشورهای آسیایی می باشد و کوتاه ترین مسیر برای نفتکش ها و سایر کشتی ها جهت حرکت از اقیانوس هند به سمت اروپا می باشد. کشورهای پیرامون دریای سرخ، نظیر اردن، یمن، اتیوپی، سودان، جیبوتی و اریتره منافع بسیاری در باب المندب دارند. در همین راستا با توجه به موارد اشاره شده و تجزیه و تحلیل های به عمل آمده از عوامل تاثیرگذار چنین استنباط گردید بهره گیری از تنگه باب المندب به عنوان عامل ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک نقش ویژه ای در کنش کشور یمن در صحنه رقابت منطقه ای ایفا می کند. از این رو بازیگران منطقه ای و بین المللی همواره در صحنه ژئوپلیتیک کشور یمن تلاش دارند تا میزان تاثیرگذاری یمن را تحت الشعاع قرار دهند تا امکان استفاده از بهره گیری از ظرفیت های این عامل جغرافیایی برای یمن به حداقل برسد.

ژئوکالچر یمن: یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار یمن در عرصه منطقه ای و بین المللی استحکام ساخت درونی نظام سیاسی و اجتماعی یمن می باشد. که این استحکام ذیل عوامل ژئوکالچر یمن و عوامل مذهبی و انسانی این کشور محسوب شده و زمینه های رقابت منطقه ای، به وجود آورده است. این مهم در حالی است که عوامل و شاخص های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک یمن، همچون منابع و ذخایر انرژی، میزان صادرات نفت، تولید ناخالص ملی یمن و ... از وزن بالایی در هندسه قدرت یمن ایفا نمی کنند و از نقش حداقلی در پیچ تاریخی و مقابله با استکبار ستیزی و مبارزه با قدرت های جهانی برخوردار است. یمن کشوری است در جنوب غرب آسیا در جنوب شبه جزیره عربستان که به دلیل موقعیت استراتژیک جغرافیایی که دارد از آن به عنوان پل جنوب غرب آسیا و آفریقا یاد می شود. که در این راستا نظام سلطه برای حفظ هژمونی خود در منطقه جنوب غرب آسیا ضمن اینکه کلید ابر قدرتی آمریکا است بر همین اساس، راهبرد آن در چارچوب کلان نظم هژمونیک شکل گرفته و سه هدف راهبردی را در این منطقه دنبال می کند.

الف- هدف ژئوپلیتیکی: تسلط بر ژئوپلیتیک جنوب غرب آسیا به گونه ای که موقعیت هارتلندی منطقه را به نفع آمریکا برای ایجاد نظم هژمونیک تغییر دهد.

ب- هدف ژئواکونومیک: یعنی کنترل و دسترسی به انرژی منطقه در انحصار آمریکا قرار گیرد.

ج- هدف ایدئولوژیکی: تضعیف فرهنگ اسلام سیاسی در منطقه.

References:

1. Brzezinski, Z. (2015). *Strategic Vision; America and the Crisis of Global Power*. Tehran: Samadieh.
2. Bashirieh, H. (2004). *Political Science Education*. Negahe Moaser.
3. Piashgahi Fard, Z., Rahmani, M. (2011). *Iran and U. S. A territoriality in the middle east*. Tehran: Armed Forces Geographical Organization.
4. Jafarian, Rasool. (2009). *Atlas of Shia*. Tehran: Armed Forces Geographical Organization.
5. Hafez Nia, M. (2006). *Presentation a New Model to Measure National Power of the Countries*. *Geopolitics Journal* (2). Tehran.
6. Hafez Nia, M. (2011). *Geopolitical Principles and concepts*. Baboli.
7. Hossein poor Pouyan, R. (2006). *Hegemonic Analysis of Foreign Policy of Islamic Republic of Iran in interaction with Azerbaijan Republic*. M.A Thesis
8. Sayyari, H., Khanzadi, H. (2012). *Global Strategic Straits*. Tehran: Acha.
9. Sayyari, H., Khanzadi, H. (2011). *Global Strategic Straits*. (p. 144) Islamic Republic of Iran Navy press. *Defensive and Strategic research Bureau*.
10. Seyyed Afghahi, H. (2015). *Yemmen attack, An strategic Deception*. *Online Quds Basis*
11. Sadegi, M. (2015). *Security Importance in Iranian Diplomacy*. Now Andish News Agency, noandish.com. (25/10/94)
12. Ezzati, E. (2001). *Geopolitics in 21th century*. Samt.
13. Ezzati, E. (2010). *Geopolitics in 21th century*. Samt.
14. Gharayagh Zandi, D. (1387). *Security Surrounding of Islamic Republic of Iran*. *Strategic Studies Institute*.
15. Griffith, M., (2004) . *Encyclopedia of International Relations and Global Politics*. Ney.
16. Mittaghi, A. (2015). *Geopolitical analysis of convergence formation obstacles in Central Asia and Qafqaz*. *Central Asia studies Journal*, 8-1.
17. *The Supreme Leader of Islamic Republic of Iran. Meeting with university professors*. Mordad2, 91. *The Supreme Leader of Islamic Republic of Iran. Meeting with Ambassadors and heads of Iranian representatives to foreign countries*. Shahrivar7. 91.
18. Molaie, Y. (2002) *A Criticism on Geopolitical studies*. Imam Bagher University Press.
19. Mir Heydar. (1987). *Political Geography of Middle East and Northern Africa*. *Political and International Studies Bureau*.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی